

Campsentelles, 17
2014

CENTRE D'ESTUDIS SANTFOSTENCS
AMICS DE CABANYES

*L'origen
del retaule de
Sant Cebrià
de Cabanyes,
del Museu
Nacional d'Art
de Catalunya*

JAUME BARRACHINA NAVARRO

Recentment, hem tingut la fortuna d'identificar com de Sant Fost de Campsentelles (de l'església de Cabanyes) un gran retaule gòtic del MNAC. El retaule havia abandonat la seva església d'origen cap a 1900, essent adquirit pel capdavanter col·leccionista barcelonès Maties Muntadas. En les pròximes línies donarem detall del procés de documentació.

Maties Muntadas (1854-1927) va ser un importantíssim industrial català, actiu més o menys en les dues dècades finals del segle XIX, fins a la seva mort. Enginyer químic format a Alemanya, va ser el gerent principal de *la España Industrial*, empresa familiar dedicada al tèxtil a Barcelona (actualment el solar l'ocupa la plaça adjacent de l'estació de Sants). Aquesta marca va ser pionera tecnològica i líder en aquest sector tan important en la indústria de Catalunya. Atès el seu lideratge, Maties Muntadas va ser un dels empresaris ennoblits per Alfons XIII, amb el títol de Comte de Santa Maria de Sants (títol atorgat el 1908).

Retrat de Maties Muntadas, oli de Josep Mongrell. Muntadas va ser un important industrial i col·leccionista d'art. Imatge cedida per l'autor.

Muntadas va ocupar el seu oci en el col·leccionisme d'art, especialitzant-se en l'Edat Mitjana i el Renaixement; també en arts decoratives ja que la seva casa del carrer Llúria tenia fonamentalment mobiliari històric. En aquest emplaçament era el retaule que aquí estudiem, a l'antesala centrant una paret. La fotografia ho mostra una mica ocult per una làmpada, totalment envoltat d'altres obres importants.

Muntadas va ser un home de forta personalitat, la qual cosa s'entreveu també en la seva col·lecció. Encara que no pot dir-se que fos el primer a col·leccionar retaules gòtics, sí que ho va fer d'una forma tan destacada que va passar per ser el gran col·leccionista de la seva època en aquest gènere, que no va relegar a cap ambient expositiu juxtaposat a la seva zona residencial, sinó que vivia, ell i la seva família, rodejat de retaules. Per això es va inventar una decoració *sui generis*. La síntesi estilística dels seus interiors derivava en part de l'estil Napoleó III, és a dir, d'ambients abarrocats, mobles amb tendència a allò daurat i pesat, grans cortinatges i espesses catifes i abundants plantes d'interior. Combinar pintura gòtica amb aquest ambient dens i pompós comportava un contrast de difícil digestió. Per a conciliar aquests extrems, Muntadas es va preocupar de tenir la seva pintura gòtica el més restaurada, emmarcada i daurada que li va ser possible, raó per la qual va dedicar grans esforços a la restauració (avui diríem abusiva) dels seus retaules, confiant-los tant als restauradors i dauradors barcelonesos de la seva època com, segons es deia, participant ell mateix en el procés, ja que la seva condició acadèmica d'enginyer químic l'ajudava.

Quant a aquesta decoració, potser no fóra estàtica. Les fotografies de l'arxiu Mas mostren els ambients citats i semblen anteriors a la d'un petit reportatge no datat (arxiu familiar) però pot ser dels anys 20, del qual publiquem una foto i en què es veu un ambient domèstic totalment museïtzat.

Adquiria les obres per diversos mitjans. Evidentment en antiquaris, normalment barcelonesos, però també madrilenys i estrangers, sense oblidar petites botigues instal·lades a pobles. Cal dir que aquests primers grans col·leccionistes tenien moltes facilitats per a la compra, per la qual cosa els seus tractes amb antiquaris no eren tan sols de veure el que tenien en els seus negocis, sinó també d'encarregar-los que busquessin en esglésies a veure què podien comprar als capellans. A més a més, a Muntadas li agradava aprofitar els seus viatges per l'Est peninsular per adquirir ell mateix en origen. En el seu cas específic, resultava que el Monasterio de Piedra (província de Saragossa) era d'uns parents propers, raó per la qual els va adquirir tots els retaules que allí quedaven, ja desmuntats i emma-

Interior de la casa Muntadas al carrer Llúria de Barcelona: "Antesala" centrada pel retaule de Sant Fost. Imatge cedida per l'autor.

gatzemats en el moment de la transacció. Un altre sistema per adquirir peces era visitar les exposicions d'art antic i veure si algun dels propietaris de bones peces podien estar disposats a arribar a un acord de venda.

Per aquest últim sistema molt probablement Muntadas va poder assabentar-se de l'existència del retaule de Cabanyes, atès que el frontal gòtic, ara al Museu Episcopal de Vic (inv. 9697) s'havia exposat a Barcelona el 1888. El col·leccionista estiraria el fil per veure si el podia adquirir, trobant que anava conjuntat amb un gran retaule gòtic del segle XV, i que aquest darrer era possible adquirir-lo. Va fer-ho per 800 pessetes (més unes altres 800 de restauració) cap al 1900. El preu era petit, segurament perquè aconseguiria obtenir la peça en origen, amb escassa comissió al comerciant intermediari, si és que es va donar el cas. Les peces gòtiques les adquiria entre 2.000 i 6.500 pessetes, usualment. Potser el bon preu tingués també a veure amb altres justificacions: un mal estat de conservació, una qualitat mitjana i una mida gran que dificultés una instal·lació domiciliària (281,7 x 197 x 10 cm.). Muntadas va fer l'adquisició sense l'Anunciació descrita de visu al 1882: "les portes del retaule tenien pintats l'Arcàngel San Gabriel i l'Anunciació" citat a Xavier i Ferran PÉREZ GÓMEZ. *Sant Fost, història d'un poble. Dels orígens a la Guerra Civil*. Sant Fost de Campsentelles, 1991, p. 52. Potser aquestes portes eren les cortines que tancaven molts retaules i que s'obrien únicament a les celebracions. Normalment eren de sarga, i pràcticament s'han perdut totes.

La col·lecció Muntadas va ser venuda a l'Ajuntament de Barcelona el 1957. Hi ha un període de trenta anys en els quals, per una part, va ser treta del seu emplaçament durant la Guerra Civil i per una altra, les seves filles i hereves van decidir-ne la venda, als anys quaranta. De fet, la col·lecció, (després de la guerra) no es va remuntar en el seu emplaçament barceloní sinó que es va instal·lar al Mas Colomer de Badalona, segurament en espera de la seva alienació. Curiosament, aquesta es va proposar perquè un gendre de Muntadas, Josep M. d'Albert, va ser alcalde de Barcelona entre 1945 i 1951, cosa que feia que l'adquisició pogués ser titllada d'oportunista.

Pinturas sobre tabla.		Època.	Compra	Restauracion.	Restauracion.	Decoracion y	Total
			Reparacion.	de la madera.	de la pintura.	alturas.	Puntas
8	Altar completo de San Cipriano. Fondos dorado y en relieve, la misma que las coronas y adornos de los Vestidos. Compuesto de Cuadros, más 5 del bajo de ellas. Guardado por un en relieve y donde también antiguamente. Procedente de Sant Faust de Capcentellas.	G	800	200	300	300	1600

Inventari manuscrit de mà de Muntadas, 1906.
Imatge cedida per l'autor.

Ante - Sala.		Època	Coste Compra	Restauracion	Coste Total
79	o x <u>Altar completo</u> de San Cipriano. En el centro el santo y los demas cuadros representan rasgos propios del la vida del Santo. Procede del pueblo de San Faust de Capcentellas.	Sig. XV	800	800	ante sala

Inventari manuscrit de mà de Muntadas, 1917.
Imatge cedida per l'autor.

Arran de la compra el 1957, la majoria dels objectes (tota la pintura) va passar al MAC, quedant el retaule de Sant Cebrià de Cabanyes indefinidament als magatzems. La seva qualitat anònima i el seu format han motivat la seva no exposició crònica, fins a l'actualitat.

El lector, a aquestes altures, es preguntarà per què, si el retaule va ser adquirit in situ pel col·leccionista, s'ha hagut d'esperar un segle per

reconèixer-lo com el desaparegut (venut) de Cabanyes (Sant Fost). La causa és molt simple: la primera publicació de la col·lecció Muntadas, al 1931, ignorava les notes manuscrites del col·leccionista sobre les seves adquisicions. Per aquest motiu en la bibliografia posterior, els coneixements de Muntadas sobre les seves compres s'havien perdut. Això no obstant, la investigació històrica ha trobat diverses procedències normalment de les pintures de major importància. Però no en el cas del retaule de Cabanyes ni en el de moltes altres obres. Descriurem breument el procés.

Maties Muntadas va redactar ell mateix dos inventaris autògrafs: un l'any 1906 i l'altre el 1917: el segon refon i actualitza el primer. En aquests inventaris apareixen les següents caselles: concepte (descripció i procedència de l'obra), època, mida, cost de la compra, cost de la restauració i total de pessetes. Aquests apartats tenien com a objectiu, òbviament, tenir la peça classificada i quantificada econòmicament, de manera que ell o els seus descendents sabessin què era cada obra d'art, d'on venia i quant havia costat la compra i restauració. En el cas que ens ocupa, Muntadas va anotar "*Altar completo de San Cipriano. Fondos dorados y en relieve, lo mismo que las coronas y adornos de los vestidos. Compuesto de seis cuadros, más cinco del bajo altar [predel-la]. Guarda polvos en relieve y dorado también antiguo casi todo. Procedente de Sant Fausto de Capcentellas*" (inv. 1906, pàg.4, ítem 8, i amb redacció resumida a l'inventari 1917, p. 19, ítem 79, vegeu les fotografies). Aquesta informació, i desenes d'altres de similars, no es va utilitzar en el primer catàleg imprès de la col·lecció, l'any 1931.

En efecte, al 1931 els hereus de Muntadas van publicar un catàleg sumptuós (la impremta Oliva de Vilanova). La intenció cultural era fixar i preservar almenys la memòria de la col·lecció Maties Muntadas: la intenció econòmica era tenir un bon material per a gestionar la seva venda. Però absurdament, l'editor del catàleg desconeixia els inventaris manuscrits del col·leccionista, de manera que aquesta valuosíssima informació es va perdre en bloc.

Arran de la compra de la col·lecció per part d l'Ajuntament de Barcelona, es va publicar un catàleg, perfecte per a l'època, sobre la col·lecció adquirida, exposat al Tinell de Barcelona, el 1957. Aquest catàleg classifica les obres amb la més gran solvència possible, però el mal ja estava fet i les informacions perdudes en la seva major part.

El “descobriment” d'aquestes notícies perdudes es va produir cap al 2005-06. Qui això escriu va rebre l'encàrrec de confeccionar un article (i impartir una conferència) per a un curs sobre patrimoni a la Pedrera de Barcelona. Un dels col·leccionistes de qui havia de tractar era Maties Muntadas. Després de veure la bibliografia i el dossier documental que sobre la seva col·lecció té el MNAC em vaig posar en contacte amb l'actual hereva del títol de comtessa de Santa Maria de Sants, la meva veïna, senyora Carmen de Albert. El tema era veure quina documentació tenia (si és que en tenia alguna). I afortunadament es trobaven en el seu poder els dos inventaris anteriorment citats, entre d'altres documents. Essent aquests inventaris molt precisos, no van servir per a l'article general i els vaig dedicar un estudi específic en el curs de 2012, publicat el 2013. Tots dos articles estan publicats a la col·lecció *Memoria Artium*.

És curiós que aquesta aportació nostra s'inscrigui en un marc erudit –acadèmic–, i que cap de les dotzenes de noves notícies de procedència hagi merescut més reacció que la d'afegir les dades als fitxers dels museus propietaris de les obres de Muntadas. Esperem que estudiosos posteriors treguin conclusions renovades d'aquestes dades. El cas de Sant Fost de Campsentelles ha estat l'únic en què ha sortit la notícia al carrer. L'associació Centre d'Estudis Santfostencs “Amics de Cabanyes” ha rebut la notícia com la reparació d'una pèrdua del patrimoni cultural del seu poble. Aquest cas, repeteixo, ha estat imprevist i únic.

El retaule, com ja hem anticipat, es conserva a la reserva del MNAC. Està en dues peces: la predel·la d'una banda i la resta per l'altra. La seva instal·lació al magatzem compleix tots els estàndards d'ancoratge i condicions ambientals: les insinuacions de mala conservació que es van difondre fa uns mesos eren insidioses, fruit del sensacionalisme i del desconeixement.

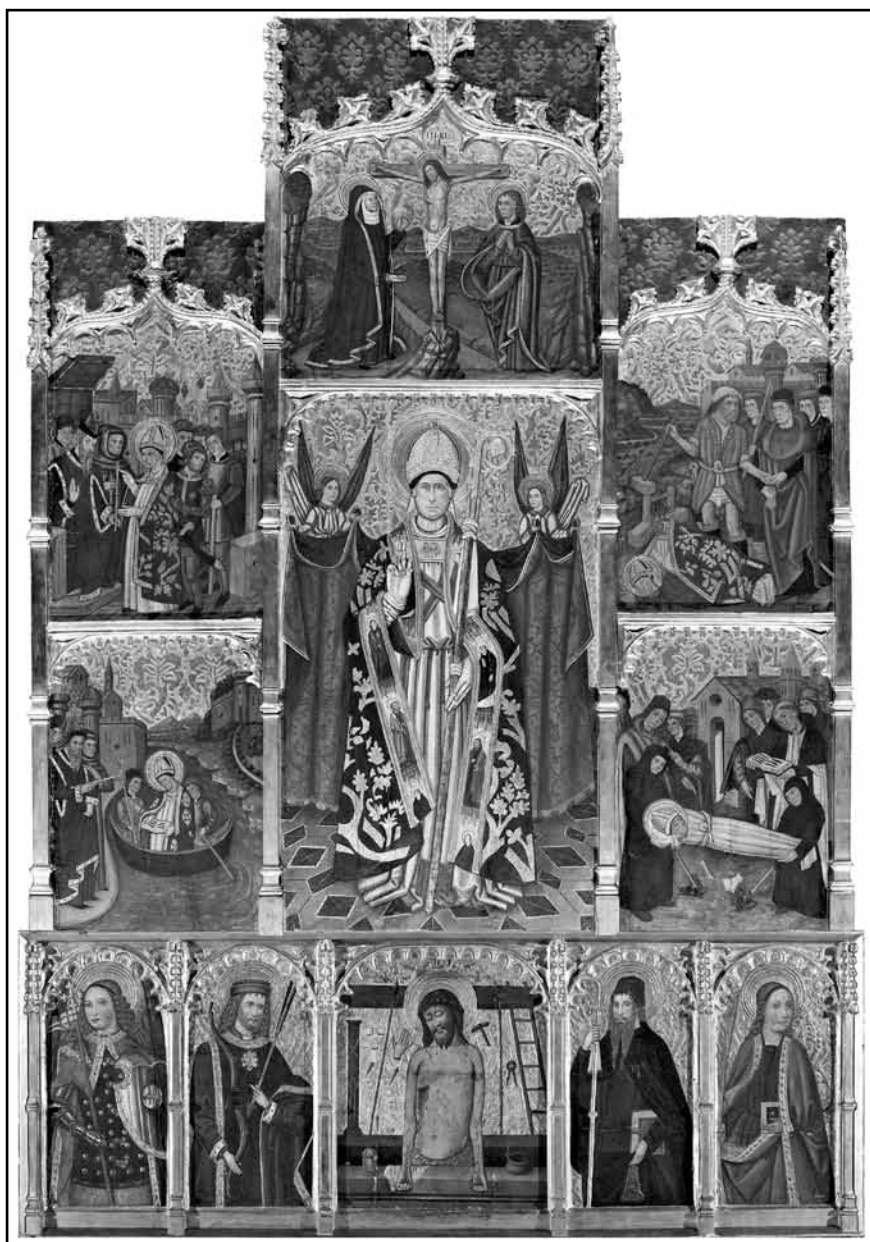
L'obra està tan ben conservada com si estigués exposada, amb l'avantatge de la nul·la agressió lumínica.

El retaule ha tingut mala sort a la bibliografia: surt en els dos catàlegs ja citats sobre la col·lecció Muntadas (1931 i 1957) i, des de fora, únicament el professor Post ha fet un esforç classificatori (vol. VII, p. 503, 1957, p. 10, núm. 18 i 19) en la seva *History of Spanish Painting*, on el classifica com a proper als Vergós, amb els fons de pastillatge daurat similars als del retaule de Granollers. Podríem especular alguna cosa més pel que fa a l'autoria, és a dir, buscar tipus pictòrics concrets similars a l'estela d'Huguet, en la qual el repartiment del treball en el taller derivat dels Vergós és bastant especulatiu, vista la documentació. El nostre retaule es va fer en un taller amb prou traça per a fer una bona fusteria, pastillatge i daurat però en el qual el mestre o mestres estan poc experimentats: personifiquen molt poc els rostres i cometen errors massa visibles, com les manetes tan esquifides dels sants de la predel·la o, el terra de la peça central amb una fuga de perspectiva absolutament exagerada.

Potser aquest no sigui el lloc per hipotetitzar una autoria, tenint en compte, a més, que sabent ara la procedència concreta de la pintura, pot arribar a documentar-se. En qualsevol cas, per ara, crec que no es coneix cap document d'Huguet / Vergós referit a Sant Fost de Campsentelles. La pintura es realitzaria a la ciutat de Barcelona segurament en data tardana; cap a 1490.

La iconografia és interessant: està centrada en Sant Cebrià, de qui narra quatre episodis de la seva vida. En el frontal dedicat al mateix sant i procedent de la mateixa població (tot i que realitzat uns dos-cents anys abans: MEV. 9697) hi ha vuit escenes, però li manca la icona central. És interessant confrontar els relats iconogràfics de tots dos: potser el retaule que estudiem animi a modificar la interpretació de la sisena escena (la del viatge) del protogòtic.

En qualsevol cas, el retaule vergosià desenvolupa les citades històries de la vida i mort de Tascius Cecilius Ciprianus, bisbe màrtir de Cartago en el s. III. Els màrtirs nord-africans tingueren molt de prestigi a l'antiga

*El retaule de Sant Cebrià de Cabanyes, segle XV.
Foto cedida pel MNAC.*

església hispànica; és per això que el seu culte local pot ser d'origen antiquíssim. Sant Cebrià, curiosament, fou un sant amb diferents ombres. En el camp doctrinal, algunes especulacions seves sobre relacions sacramentals amb comunitats cristianes no catòliques, foren declarades no ortodoxes. En el camp biogràfic, sent bisbe de Cartago, abandonà la seva diòcesi per por a la persecució de Dèci. Per tant la seva santedat deriva del seu martiri.

La imatge central del retaule presenta al sant dempeus en actitud de benedir, vestit de pontifical, amb mitra i bàcul i sense cap altre atribut. Dos àngels subjecten darrere seu una cortineta que pot evocar el gremial, és a dir, el drap que anava davant del bisbe en algunes cerimònies. Els quatre compartiments hagiogràfics són: a dalt a l'esquerra; la confessió del sant. Aquest, enmig del poble, es confessa cristià davant del procònsol romà Patró. Queda gràcia la confessió de fe revestit de les vestidures episcopals; per a nosaltres és una confessió sinòptica. A baix a l'esquerra es representa el pecat del sant: la seva fugida de Cartago, deixant abandonada la seva diòcesi. Segueix a dalt a la dreta; amb la seva decapitació. En aquesta els seus familiars estan pagant al botxí per encàrrec del màrtir; amb aquest gest es visualitza el seu perdó. A baix a la dreta, l'enterrament. En aquest dos personatges d'hàbit totalment negre (que segurament reflecteixen a membres d'alguna confraria de la bona mort de l'època de la pintura del retaule) tenen agafat el cadàver per enterrar-lo en una fossa comuna evocada per ossos humans. Familiars i un clergue solemnitzen la cerimònia secreta atès que l'època era de persecució anticristiana. El cimadal és el característic: el Calvari en la seva versió més simple: Crist a la creu entre la Verge i Sant Joan. La cartel·la amb l'INRI està escrita amb capitals romanes. La predel·la està centrada per la Pietat de Crist: incorporat dins del sepulcre, només, amb els atributs de la Passió: la cartel·la de la creu porta l'INRI amb capitals gòtiques. Els sants que la flanquegen són, d'esquerra a dreta, Sant Miquel, amb escut de torneig i sota de la capa se li veu una armadura composta de cossetlet, ausberg i arnès rígid de braç. Sant Sebastià, va vestit de noble amb l'arc i la fletxa. Sant Antoni Abat, porta hàbit marró d'eremita, bàcul, la tau al pit, llibre i campana. I una santa màrtir no discernible per no portar més atribut que la palma del

martiri i un llibre, potser Santa Caterina. Una última observació seria que els dos sants centrals són salutífers: el poble de Sant Fost de Campsentelles confiaria en ells perquè els lliurés de les epidèmies.¹

JAUME BARRACHINA

Director del Museu del Castell de Peralada

(1) El senyor Xavier Pérez de l'Associació Centre d'Estudis Santfostencs "Amics de Cabanyes" ha tingut l'amabilitat de resseguir les visites il·lustrades que citen el retaule in situ. Són:

-1882: el retaule de Sant Cebrià encara estava a l'esglésiola romànica de Cabanyes, segons consta al butlletí *L'Excursionista*, 40, febrer de 1882. Els visitants el descriuen amb detall i diuen que aviat el portaran a Sant Fost.

-1884: el retaule de Sant Cebrià ja es trobava a la parròquia de Sant Fost, així ho diuen explícitament els excursionistes que visitaren l'església i la rectoria (*Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalanes*, vol. V, pp. 158-1863, agost de 1884).

-1892: el 24 d'abril, un altre grup d'excursionistes diuen que "en l'església de Sant Fost 's nota un retaule gòtic del segle XIV...En la rectoria veierem un curiós cupó de fusta...un retaule gòtic ben conservat, un frontal bizantí de gran mèrit..." Podria ser un d'aquests retaules gòtics el de Sant Cebrià? (*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 5, abril-juny 1892, pp. 79-80)

-1894: el 18 de febrer un grup de membres del CEC tornen a Sant Fost i en la crònica diuen que "visitaren al senyor Rector, que'ls ensenyà l'església, ja coneguda de nostre centre, y tragueren algunas fotografias d'un notable retaule y un frontal qu'en ella's guarda..." (*Butlletí del CEC*, volum quart, 1894, p. 72) Crec que aquest retaule podria ser el de Sant Cebrià i el frontal també el de Sant Cebrià de Cabanyes que posteriorment anà a parar al Museu Diocesà de Vic, on encara es conserva".

Per tant, la data d'ingrés a la col·lecció Muntadas, ca. 1900, és certa amb els següents límits: entre 1894 que està descrit a l'església i el 1906 en que ja està inventariat a Can Muntadas.

També hem d'agrair a l'àrea de Medieval del MNAC les diverses dades i fotografies facilitades per elaborar aquest article.